Слободан Наградић*

Претходно саопштење

УДК 327:316.472.4

**КАКО СЕ ПОВИЈЕСТ НАРУГАЛА ИСТОРИЈИ ИЛИ –
ЗАШТО СЕ НИЈЕ ОБИСТИНИЛО И КАКО ДАНАС
РАЗУМИЈЕВАТИ ВИШЊИЋЕВО ПОЕТСКО
ПРЕДСКАЗАЊЕ „ДРУМОВИ ЋЕ ПОЖЕЉЕТ
ТУРАКА, АЛ ТУРАКА НИГДЕ БИТИ НЕЋЕ“**

Турци, Срби и неоосманизам: исходишта и озбиљења

Slobodan Nagradic

Turks, Serbs and neoosmanism: start points and realizations

***Summary:** Policy of the modern Turkish state in the last decade, inner, and even more foreign, in the international arena, is inspired and defined with principles and parameters which can be called neoosmanism. That ideological orientation and political practice has its start point in the principles and practice of Otman Empire political activities, which leading turkish politicians, summoned around Justice and development Party, lead by current Turkish prime minister Rejep Tayip Erdogan, today strive not only to rehabilitate, but also to implemetn the postulates of its rule and values that are imanent to Islam. In an international arena, where one of the directions and goals of their activities is also Balkans, meaning also Serbian people and their countries (Serbia, BiH and others), neootman Turkish policy acquires reputation and sense with the doctrine, which its author, Turkish minister of the foreign affairs Ahmet Davutoglou, called strategic depth. So, Serbs are facing a challenge of confronting neootmanism as a policy which will result in new geopolitical redesign of Balkan, Asia Minor, Middle Eastern, Middle Asian, and Caucasian congigurations of power and influence, thus it is important what historical reply to this challenge will they provide. The author pleads that a reply and attitude of Serb people and its countries towards neootmanism should base on principles and values of real-politics.*

* Социолог и политиколог, стручни сарадник на Факултету политичких наука у Бањој Луци.

Key words: *neootmanism, kemalism, modern Turkey, Islam, panislamicism, strategic depth, real-politics, Kurdi question, international relationships, security, European integrations, NATO, West Balkans, Serbs, Serbia, BiH, economics, national identity and interest, spirituality.*

Сажетак: Политика коју води савремена турска држава у посљедњој деценији, како на унутрашњем плану, тако, још и више, на спољњем, на међународној сцени, инспирисана је и одређена принципима, параметрима које можемо дефинисати као неоосманизам. Та идеолошка оријентација и политичка пракса има своје исходиште у начелима и пракси политичког дјеловања у вријеме Османског царства, коју водећи турски политичари данас, окупљени у и око Партије правде и развоја, коју предводи актуелни премијер Турске Реџеп Тајип Ердоган, настоје не само да рехабилитују него и имплементирају постулате његове власти и вриједности, које су иманентне исламу. На међународном плану, а један од праваца и циљева дјеловања јесте и Балкан, дакле и српски народ и његове државе (Србија, БиХ и др.), неоосманистичка турска политика се легитимише и освјешћује доктрином коју је њен аутор, турски министар иностраних послова, Ахмет Давутоглу, назвао стратегијска дубина. Срби се, дакле, налазе пред изазовом suo-чавања са неоосманизмом као политиком која ће посљедичити новим гео-политичким редизајнирањима балканске, малоазијске, блиско-источне, средњоазијске и кавкаске конфигурације моћи и утицаја, па је битно питање какав ће историјски одговор они дати на тај изазов. Аутор пледира да се одговор и однос српског народа и његових држава спрам неоосманизма темељи на начелима и вриједностима реал-политике.

Кључне ријечи: неоосманизам, кемализам, савремена Турска, ислам, панисламизам, стратегијска дубина, реал-политика, курдско питање, међународни односи, безбједност, европске интеграције, НАТО, западни Балкан, Срби, Србија, БиХ, економија, национални идентитет и интерес, духовност.

I

Већ скоро цијелу деценију, која се поклапа са првом деценијом (н)овог, 21. вијека, односно трећег миленијума, у савременој Републици Турској, која још увијек званично и формално-правно, тј. на уставу заснованом политичком систему, баштини принципе и основна секуларистичка исходишта и постулате државног уређења и политике у вријеме дјеловања (мандата) оснивача модерне турске државе и њеног првог предсједника Мустафе Кемал-паше Ататурка, одвијају се соци-

јални и политички процеси, односно на дјелу су политички односи или, најједноставније казано, води се политика, нарочито на међународном плану, тј, спољња политика, чији се садржаји и суштина све чешће и са све више аргумената и убједљивости, од стране све већег броја аутор(итет)а, збирним именом назива – неоосманизам. Наравно, има и оних који (још) не прихватају овај термин, који је за њих споран, из више разлога и критеријума и за то, такође, подастиру аргументе који подупиру, оправдавају тезе које они износе и бране. И међу браниоцима и међу оспораваоцима валидности појма неоосманизам за праксу, збиљу и живот који тај појам, термин супсумира, има аутора различите провенијенције, из различитих области живота и дјеловања, науке, струке и истраживања. Симплификовано посматрано и имајући пред очима само ту „шарену“ и широку лепезу мишљења и оцјена о неоосманизму могло би се закључити да је он суштински споран појам. Шта-више, да је неадекватан и непрецизан; да он својом семантичким ригоризмом и редукционизмом (односи се на фрагмент збиље, на тек једну димензију политике) не може покрити друштвени и политички реалитет на који се односи и који изражава, јер, наводно, социјални процеси и политички односи и збивања у савременој турској држави данас су далеко комплекснија, живља, разуђенија и значењски богатија него што асоцира категорија неоосманизам или што се надаје, „слиједи“ из ње. Стојимо на становишту да појам неоосманизам може бити (о)спора(ва)н – то је „неотуђиво“ демократско право сваког ко промишља ову или било коју другу категорију или оно на што се она односи - а није и не може бити оспорен. Бар не данас и овдје, при оваквом стању ствари у Републици Турској *vis-a-vis* политике коју она креира и проводи, или која се у њој и изван ње преферира и имплементира. Јер, ма колико га доводили у питање, боље ријечи или појма, категорије од неоосманизма за оно на шта се односи нема(мо). Уосталом, он је и настао далеко раније, 80-тих година прошлог вијека, мада је његова шира експлоатација и употреба у политичком и научном дискурсу посебно актуелизована тек последње деценије прошлог и прве деценије овог, 21. вијека. Разумије се, не случајно. Појам неоосманизам није само „*terminus-technicus*“, тј. стручни израз, термин (из) научног дискурса, него сама суштина једног подручја свијета живота, једне сфере, димензије и садржаја збиље, што политика несумњиво јесте. А неоосманизам је израз политике коју води турска држава, рефлекс и сукус њеног садржаја, турбуленција и меандара, њених заноса и визија, остварења и тешкоћа, промашаја и оспоравања. Он (неоосманизам) је њена (турске политике) иманенција, заједнички садржалац свих оних конкретних, појединачних, секторских, ресорских политика, политичких потеза и мјера које се (про)воде с образложењем и

оправдањем остварења општих, глобалних, магистралних, стратегијских циљева неоосманистичке политике, неоосманизма као система вриједности, доктрине и идеологије. Неоосманизам је извориште и уточиште, улазиште и излазиште, феноменологија и онтологија савремене турске политике, истовремено.

Да је неоосманизам битна одредница и садржај, мотивација и *telos* турске политике и система вриједности у тој држави у посљедњој деценији, више не споре ни они који ту политику креирају, обзнањују и проводе, њени главни актери, сама власт, дакле. А власт у Републици Турској, од парламентарних избора одржаних 2002. године, има и врши Партија правде и развоја, чији лидер је Реџеп Тајип Ердоган, актуелни турски премијер, најзначајнији њен савремени политичар и главни инспиратор и „покровитељ“ неоосманизма. Додуше, та власт не виче на сав глас и не телали сваки дан да је то што и како она ради неоосманизам, она сама га тако ријетко именује, али се и не буну одвећ жустро и увјерљиво против таквог номиновања и дефинисања мотивације за властите поступке и срчике идеологије, а још мање за потезе и мјере с циљем њеног отјеловљења и имплементације. На истом фону су и други актери креирања и обликовања јавног мњења у тој држави: од медија информисања, новинара и публициста, до научних установа и кругова, међу којима се истичу политиколози, историчари, социолози, гео-стратеги и др. Именовање савремених процеса и односа у турској политици, њихове етиологије, инспирације и актуелних значења, као и рефлексије у тумачењима у самој Турској, неоосманизмом, присутно је у посљедњих неколико година у многим државама, како оним које се непосредно граниче са Турском, односно налазе се у њеном сусједству, нпр. у Русији¹, тако и у државама које имају д(р)угу генезу односа и интереса са њом, као што су САД, Велика Британија, Француска². Исти квалификатив тог појма у турској политици се може идентификовати, једноставно због тога што је у јавном оптицају, и у државама тзв. западног Балкана, а прије свега у Србији и Босни и Херцеговини, дакле на српском језичком подручју³, мада се неоосманизам итекако

¹ О томе шире видјети у: Зоран Милошевић, *Турска и неоосманизам*, Завод за уџбенике и наставна средства, Источно Сарајево, 2010. Овај аутор претјерује у свом позивању на руске изворе и ауторе у толикој мјери да све друге ставља у други план, укључујући и еминентне српске научнике и писце или оне ауторе чији радови су преведени на српски језик.

² Погледати: Дарко Танасковић, *Неоосманизам – повратак Турске на Балкан*, „Службени гласник“ и „Службени гласник Републике Српске“, Београд-Бања Лука, 1. издање 2010, 2. издање 2011.

³ То признаје и нпр. Хајрудин Сомун у свом полемичком тексту, како о књизи Дарка Танасковића, *Неоосманизам – повратак Турске на Балкан*, тако и о њиховом заједничком наступу поводом ње у истој телевизијској емисији, што је апсурдно, нонсенс

тиче и Бугарске, Албаније, Македоније и Црне Горе, а потенцијално ће се, у будућности, вјероватно тицати и више⁴.

Актуелизовање феномена неоосманизма, макар једне његове димензије или конститутивног елемента, подразумејева и потражује какав-такав одговор на круцијално питање, које је и својеврсни *potestas clavium* неоосманске власти, а које гласи: који су то основни, иновативни и разликовни, али, истовремено, и довољно препознатљиви садржаји и елементи неоосманистичке политике или политике (руко)вођене, инспирисане и легитимисане неоосманизмом, у односу на формално-правно постојећу, етаблисану, традиционалну државну политику Републике Турске, чије се битне инсигније детектују и, у историјској науци, праву, међународним односима и политикологији, дефинишу као кемализам, односно турским условима и историјским могућностима прилагођен грађански, западни садржај и модел државног уређења и облик, тип политичког система (демократије)? За експликацију одговора на ово, композиционо и реторички посматрано, можда и компликовано, али суштински једноставно питање, требало би далеко више простора, цијела једна научна расправа, али пошто то није главна тема овог нашег чланка, онда ћемо на самоформулисано питање дати кратак, али, надамо се, не и симплификован и неутемељен одговор. Наравно, тих садржаја и елемената је увијек више - иако су многи од њих још и данас, посебно тзв. обичном оку, тј. лаицима и свима другима који социјалне процесе и политичке односе тек предмнијевају, без да их дубоко промишљају и до краја разумију, апокрифни, нетранспарентни, више имплицитни, латентни, него што су непосредни и конкретни, манифестни – него што се то на први поглед чини, односно што се о њима у јавности говори и што је, у крајњој инстанци, потребно да би се уочила, описала и спознала разлика између двају поредака (ма чега, па тако и политичких система, принципа на којима је утемељена и почива власт, као и начина њеног вршења, што ће рећи режима), система вриједности, тј. између старог које је познато, макар, у духу Хегелове спекулативне филозофије, и не било спознато, и новог које тек надлази и чији се ликови не разазнају довољно.

Због тога ћемо и ми овдје указати и овлаш скицирати само два елемента, који у онтолошком смислу, бар за нас, имају статус и јесу

готово. Видјети: *Зашто је Турска (била) антисрпска*, „Дани“, бр. 681, Сарајево, 10. септембар 2010.

⁴ Срђа Трифковић, српско-амерички историчар и геополитиколог, који је о феномену неоосманизма написао више текстова, различите хеуристичке и експланаторне вриједности, једном од њих дао је одвећ сигнификативан наслов „Неоосманизам, балканска реалност 21. века“. Његов став а-про-поз будућности неоосманизма сасвим је аподиктичан. Ми смо до наше оцјене дошли независно од њега.

чињенице, а чињеница је оно што је неупитно и што се не доводи у сумњу. Консеквентно, кад се то екстраполира у тему о неоосманизму, то значи да (по)стоје, у реду, (међу иним) ствари(ма), у поретку, најмање двије чињенице из којих је развидно да је у политици савремене турске државе, и то не само у/по начину и стилу њеног провођења, него у садржинском, супстанцијалном погледу, на дјелу промјена парадигме, односно да се неоосманизам као релативно кохерентан идеолошки концепт састоји и легитимише исламизмом, тј. нескривеном реисламизацијом свеколиких регија живота и јавне сфере, ренесансом исламске религије и религиозности, укључујући и њену институционализацију и политичку инструментализацију. Та тенденција, ако није већ и ентелехијски еволуисала, постала готово свршен чин, хипостазирала у фактичко стање, чиме је процесу дошао крај – уколико то није *contradictio in adjecto* - најочигледније се испољава и види у својеврсној декемализацији турског друштва, напуштању основних постулата политике коју је инаугурисао и за свог предсједничког мандата проводио Мустафа Кемал Ататурк. Био је то својеврсни микс, симбиоза модерног европског национализма и демократије трансферисаних у турски амбијент, из чега се изродио турски национализам као опозиција и акт превазилажењ, негације калифатско-шеријатског устроја и легитимитета власти. На том трагу, истовремено и као комплементарност и као реверс тог процеса и покушаја имплементације неке врсте америчког *melting-pota* у условима и специфичностима друштва и државе Османових потомака - који, наравно, није успио – настала је и етаблисала се концепција и политика: Турска Турцима, по којој су сви држављани и становници Турске, без обзира на различито етничко и национално исходиште и поријекло, религијску припадност итд., Турци. Отуда и због тога не само назив: туркизам, него и амбиција и напор, стимуланс да се он легализује, етаблише, учини једним национално-патриотским фактицитетом доскорашње секуларне турске државе. Међутим, пројект државе-нације у модерној Турској није успио, о чему најбоље свједочи нпр. неријешено курдско питање, и то је један од мотива, повода, разлога и оправдања повратка у предататурков(ск)о вријеме, у прилике, уређење и систем вриједности Османског царства, султаната и калифата, у његову реплику – неоосманизам. Декемализација се најјасније и најтранспарентније види по десекуларизацији и једнодимензионалној, носталгичној реституцији у поменуто предататурков(ск)о вријеме, али то није и њено најзначајније својство и дomet. Редукција улоге војске, демилитаризација на турски начин, срж је оспоравања и удара на Ататурково наслеђе и најважнији резултат, на унутрашњем плану, неоосманистички инспирисане и постулисане владавине Ердоганове Партије правде и развоја. Лаички

карактер државе у Турској, од укидања монархије, оличене у султанату, и увођења Републике 1923., односно укидања калифата 1924. г., обезбјеђивала је војска, тачније официрски „кор“, и то онај највиши - сам генералитет, који је с циљем заштите повјерене му улоге, тј. очувања реда и секуларног карактера државе и власти од неспособних и неодговорних политичара и странака, у периоду од послје Другог свјетског рата па до краја 20. вијека извршио три војна пуча, односно државна удара. Али, то вријеме је изгледа неповратно прошло. Данашња неоосманистичка власт нема милости кад су војничка непослушност или директно, оперативно мијешање у политику посриједи. Наиме, данас цивилне власти суде официрима⁵, чак и за правно тешко доказиве ствари, као што је намјера извођења државног удара, а не пак сам *сгипен* изведеног пуча. Тиме се и у Турској цивилна власт дефинитивно надређује војној, она јој је супериорна, као што је то у свим савременим западним и другим демократским државама. Дакако, има још неколико садржаја и елемената конституције и функционисања политичког система и власти, односно вођења политике у савременој Турској, који не само да индицирају него и аргументују тезу о „забраву“ кемализма, његовом поспремању у музеј старина, те вођењу политике и изградњи друштва на неоосманистичким начелима, али их само ради илустрације наше тезе нема потребе наводити. Надамо се да је и ово што је до сада наведено довољан аргумент оцјени о заокрету у савременој турској политици и неким разлозима, исходиштима за то, односно његовим манифестним ликовима.

Друга група елемената, односно садржаја идеологије и праксе савремене турске политике, дакле и њене концептуализације и реализације, доктринарног утемељења и оправдања, али и конкретне демонстрације у различитим сферама живота и збиље, што значи да су у њу инволвирани и многи субјекти и актери, појединци и колективитети изван политичке бранше, налази се у и долази из сфере која припада међународним односима, тачније: спољњој политици Турске. Другим ријечима, да се данашња Република Турска све више легитимише и идентификује са једним новим, другачијим свјетоназором и политиком чија се суштина најбоље зрцали и изражава у појму неоосманизма, постаје све очигледније и дешифровањем онога што се збива у спољњој политици те земље, у маркирању њених приоритета и разумијевању аргумената за такав избор, као и рационализацијом,

⁵ Посљедње, за сада, такво суђење организовано је у другој половини 2011. године којом приликом је на суд изведено неколико војних старјешина, под оптужбом да су ковали завјеру против свјетовне власти, а да остали официри при томе нису предузели никакве ефикасне мјере подршке или бар солидарисања са њима, што је само прије коју годину било незамисливо.

апологијом потребе да се за све то пронађу и оправдају узор и позивања на искуства из историје турске државе, из доба Османског царства, тј. османизма. Ако је то тако, а јесте, онда је не само формално-логички кохерентно, исправно, него и садржинско-семантички, оправдано тај супститут, ту „копију“ османизма, његово својеврсно ново издање, називати неоосманизмом.

Држимо да није тешко детектовати и показати неколико почит-а у спољњој политици данашње турске државе, њено другачије понашање на међународној сцени и дипломатији, не само у односу на Ататурково доба, него и приоритете спољње политике из периода његових наследица на мјесту председника Републике, од Исмета Иненија до Кенана Еврена, на примјер. Заокрети, а покаткад и радикални резони, у спољњој политици и дипломатској активности турских званичника у посљедњој деценији посљедица су дејства више чиниоца и утицаја неколиких очигледних и битних промјена на глобалном и регионалном плану. Турска се врло вјешто, рационално и зарад властите опортуности прилагођавала тим промјенама. При томе, руководила се начелом прагматизма, сагледавајући увијек шта је у свему томе најбоље за турску државу. Од једне скоро изолационистичке концепције, војно-политички неутралне теорије и праксе њеног присуства на међународној сцени у Ататурково вријеме, Турска се потом, за вријеме Иненија, прикључила НАТО-у, а онда почела полако да се интересује за свјетска кретања мјерећи их западним аршином и исказујући велико повјерење и зависност од утицаја политике Сједињених Америчких Држава. Тај опрезни наступ на међународној сцени Турска је дефинитивно напустила интервенцијом на Кипру 1974.⁶, окупирајући његов сјеверни дио и саучествујући у инаугурацији Турске Републике Сјеверни Кипар, која и данас, осим саме Турске, ни-од-кога-призната, *de facto* постоји. Са председником Евреном, који је претходно, 1980. г., као генерал извршио државни удар, Турска се потпуно укључила у међународне односе и почела да игра све запаженију улогу на свјетској политичкој сцени, укључујући и исламски свијет. За вријеме у којем је Тургут Озал био, прво премијер, а потом и председник Турске (1983-1993), ова држава се већ самодоживљава, намеће и почиње понашати као регионална сила, дијелеће лекције и пријетећи употребом силе против других држава /нпр. С(Ф)Р Југославије у вријеме грађанских ратова у државама на западном Балкану 1991-1995./.. Своју улогу и позицију друге силе у НАТО-у, по војничким ефектима, она је

⁶ Неки аутори сматрају да је баш те године, међу Грцима са Кипра, по први пут и употребљен појам неоосманизам, као ознака за оно шта је и како радила тадашња турска држава.

настојала свестрано да оправда, уз тек понеки изузетак, нпр. кад се радило о интервенцијама на неке исламске државе. Ослонац на запад, прије свега на САД, се ни данас не доводи у питање, иако се тежиште спољнополитичког дјеловања усмјерава ка исламским државама на Блиском и Средњем Истоку. Јасно, кошуља је увијек ближа од капута, тј. религијска припадност, посебно кад је ислам у питању, увијек има већу центрипеталну моћ и „вриједност“, интеграциони потенцијал и уједињујућу обавезност, него што га имају нека друга опредјељења и припадности, као што су нација, језик, обичаји и сл., што само, додуше индиректно, аргументује и подупиरे Хантингтонову тезу о амбивалентности и двојењу, супротстављености и судару цивилизација чија је потка и носиви стуб религија⁷. Због тога и редеофинисање политичких односа са блискоисточним, исламским државама, међусобно приближавање и заговарање заједничких наступа на свјетској сцени.

То је први правац и циљ, гео-политички и територијални, ка којем је усмјерена неоосманистички инспирисана и постулирана спољња политика триа из Анкаре: Гула, Ердогана и Давутоглуа. Два су разлога и оправдања, макар из неоосманистичке визуре и мензуре, за то: прво, ријеч је о подручју које је некоћ било у саставу моћног Османског царства и, друго, посриједи су исламске државе и народи. То за посљедицу има интензивирање односа са већином блискоисточних арапских држава и режима, који су наравно ислам(и)с(тич)ки, од баасистичке Сирије, до вехабијске Саудијске Арабије, од Палестинске самоуправе до нових власти Ирака. Ни Иран није заборављен, макар он у јавности западних савезника словио као типична теократска шиитска држава, која „извози“ исламски фундаментализам и подстиче антиамериканизам широм свијета. Осим југа, са истом мотивацијом и жаром, влада Ердоганове Партије правде и развоја се окренула и ка истоку: сусједним кавкаским државама, од којих неке и нису муслиманске, па ни турске у националном погледу, али и оним нешто удаљенијим, у Средњој Азији, насељеним туркофонским и туранским становништвом из којих поријекло вуку и Турци Османлије, као већински народ Републике Турске. И коначно, трећи правац дјеловања савремене турске спољње политике јесте, такорећи, домаће подручје: Балканско полуострво. Кажемо домаће због тога што је и сама данашња Турска једним, истина мањим, дијелом територијално на Балкану. Шта-више, у многим европским круговима, политичким, научним, информативним и др., ће се рећи да је то што је Турска, макар малим дијелом и на Балканском

⁷ О томе је на „округлом столу“, у организацији Центра за националну стратегију Београд-Бања Лука, одржаном 9. септембра 2010. г. у Бањој Луци, занимљиво излагање, под насловом „Неоосманизам кроз призму теорије сукоба цивилизације“, имао др Александар Савановић.

полуострву, сасвим довољно турског присуства у Европи и да даља, шира и дубља румелизација⁸ Европе(и) није потребна. Продор на Запад, својеврсни турски *Drang nach Westen*, тј. активнија улога турске спољње политике на Балкану, такође се легитимише османистичким наслеђем, потребом да се оно у савременим условима реституише, обнови, учини дјелатним и легалним, па је и због тога тај „пројект“ и тенденцију, доктрину и праксу, и смислено и оправдано именовати и с нашег, српског становишта - неоосманизмом.

Наравно, теми о неоосманистичкој империјалности на подручју (Западног) Балкана, укључујући српске гео-политичке, државне, територијалне и друге ентитете – која се имплементира далеко нијансиранije и софистицираније, „мекше“ (тзв. мека моћ), него што су то својевремено радиле велике империјалне државе, попут Велике Британије, Њемачке, Аустро-Угарске или данас Сједињених Америчких Држава, којима је сила (била) главно, а често и једино, средство наметања своје воље, система власти и вриједности и „производње“ лојалности, односно одржавања покорности поданика - а посебно оном његовом краку, садржају и специфичности која се односи на српски народ и српске државе, вратићемо се још у овој елаборацији и покушати дати какав-такав одговор на питање: шта да раде и како да се понашају Срби у „сусрету“ са неоосманизмом, који је не само *ante portas*, него се доброно укотвио и удобно смјестио на неколиким пунктовима у Србији, а нарочито у Босни и Херцеговини, Косову и Метохији, Албанији, Македонији итд. Суочавање са неоосманизмом, а имајући на памети спознају и факт да ће његова апликација у пракси несумњиво посљедичити одређеним редизајнирањем малоазијске, западнобалканске, кавкаске и шире гео-политичке, безбједносне, па и духовно-цивилизацијске конфигурације, упућује на то да је важно какав ће се одговор дати унутар српског корпуса, политичког и интелектуалног естаблишмента, од стране њене елите, духовног вођства, међу научним и културним ствараоцима тог народа итд., те које поруке из тог хабитуса и са тих меридијана послати поводом поменутог, неоосманистичког изазова, односно какви ће се односи у будућности градити са Турском и другим државама и народима у региону и ширим гео-политичким просторима и интеграционим процесима.

Прије одговора на тако интонирано питање и формулисан императив, потребно је и сувисло унијети још свјетла, дати додатна објашњења у тумачењу исламске, односно исламистичке основе и инспира-

⁸ Израз је изведен из турског назива Румелија, који се односио на све њене некадашње европске покрајине, а и данас се за један дио Бугарске и европског дијела Турске користи име Румелија.

ције новог поретка ствари у турском друштву који се све више препознаје и етаблира као неоосманизам. Тим прије што је познати српски оријенталиста, исламолог, познавалац међународних односа и дипломатске вјештине, који је посљедњих година прошлог вијека био амбасадор СРЈ баш у Републици Турској, др Дарко Танасковић, дао сљедећу лапидарну дефиницију неоосманизма: „... **неоосманизам** је могуће најсажетије одредити као идеолошки амалгам *исламизма, туркизма и османског империјализма*.“⁹ (болдовање и курзив су Танасковићеви). Нема сумње, ислам(изам) је сама *differentia specifica* неоосманизма у односу на кемализам, он је његова и онтологија и феноменологија. Није тешко, из социолошко-политиколошке перспективе објаснити разлоге због којих су се идеолози и практичари неоосманизма окренули исламу, религији дакле, у једном друштву и његовом политичком систему у коме је секуларизам уставом обавезан, његова званична идеологија, норма, а дуго година и збиља. Релативно брза и бурна ренесанса религиозности у Турској, својеврсни *same-back* ислама не само у приватној, индивидуалној сфери, код самих грађана те државе, него и у јавни, институционални ниво и подручје егзистенције, у саму политику и структуре власти, што значи у државне послове, само индицира да секуларизам, упркос државном разлогу и подршци коју је имао од институција и уставно-правног система кемалистичке Турске, није успио. Турске масе, боље рећи: највећи дио становништва турске државе, без обзира на различите социјалне слојеве и сталеже, професионална одређења и статус итд., заправо је остало то што је и било прије Ататуркове револуције – муслимани, мање или више ревносни сљедбеници ислама. Због тога се то „реконвертитство“ или својеврсна реституција конфесионалности грађана савремене турске државе и одвија тако лако, односно они који су креирали и који данас усмјеравају и проводе ту реисламизацију имају толико бројну и чврсту подршку тзв. широких народних маса.

Секуларизам кемалистичке етиологије и провенијенције није могао „убити“ бога у људима, становништву Турске, упркос ресурсима који су му стајали на располагању. То и не чуди, с обзиром да сличну амбицију нису успјели да реализују ни атеистички режими у појединим социјалистичким државама, нпр. у Албанији, који се више легитимисао негирањем постојања Бога и улоге религије и цркве у историји и друштвеном животу, него имплементацијом егалитаристичких вријед-

⁹ Дарко Танасковић, Неоосманизам – повратак Турске на Балкан (Доктрина и спољнополитичка пракса), „Службени гласник“ и „Службени гласник Републике Српске“, Београд-Бања Лука, 1. издање, стр. 19. Готово идентичну оцјену структуре феномена којег, такође, именује неоосманизмом, даје и Срђа Трифковић у неколиким својим текстовима посвећеним том ентитету.

ности. Очигледно, нешто што постоји и траје миленијум и по, као што је исламска религија, не може нестати из свијести, сјећања и емоција људи, из њихове колективне меморије, за само двије деценије одвикавања од њених догми и вриједности, колико је трајао „борбени“ секуларизам Ататуркове државе, јер „Показало се врло брзо да се измјеном облика капе не може измијенити оно што је у главама или навикама људи, и још мање оно што чини њихов стварни положај, па су сви проблеми Турака, јучерашњих у фесу и данашњих у шеширу, остали исти.“¹⁰, односно чак и неку деценију више, колико је формално-правно на снази лаицизам кемалистичке доктрине и праксе којег су по службеној дужности морале заговарати, промовисати и проводити све владе и сви предсједници Републике од Ататурка па све до Озала (наравно, он не). За успјех неоосманистичке обнове ислама и посве-машње реисламизације савременог турског друштва, тачније, грађана Турске у периоду с краја прошлог и почетка овог вијека - а тај процес је само потврда оцјене да без ислам(изм)а није сувисло говорити ни о неоосманизму, тј. да се ту ради о покушају њиховог поистовјеђивања, некој врсти истости, односно о исламизму на турски начин, турског колорита - највише треба захвалити „раду историје“, тј. процесима који су се одвијали у турској држави и друштву уназад неколико деценија, све тамо до 1945. г., кад је тадашњи предсједник И. Инени увео политички плурализам и тиме омогућио формирање странака на бази мултиполних и вишесемних исходишта и критеријума, идеологија и програма, а не само акцептовању кемалистичке традиције препознатљиве по државном секуларизму, јаком државном апарату и улози војске у његовом очувању. Јер, већ за владе Аднана Мендераса (1950-1960.), поред низа позитивних постигнућа које је донијела власт његове про-западне Демократске партије, процес који је плурализацијом политике отпочео, на јавну сцену испоставио је „и прве озбиљније знаке (ре)исламизације.“¹¹ Тај тренд ће се касније све интензивније наставити, ислам(изам) ће „сваким даном у сваком погледу“ све више стицати „право грађанства“, упркос повременим интервенцијама војног фактора, самог генерал-штаба турске армије, укључујући и државне ударе, забране дјеловања политичких партија и друге мјере.¹² Кад дух једном изађе из боце, тешко га је, ако не и немогуће, поново у њу

¹⁰ Алија Изетбеговић, *Исламска декларација*, „Босна“, Сарајево, 1990., стр.12. Ово Изетбеговић истиче у контексту критике Ататуркових реформи, које он очегледно не одобрава и, шта-више, тражи ревизију његове улоге и заслуга за савремену Турску.

¹¹ Д. Танасковић, цит. дјело, стр. 20

¹² Шире о овоме видјети, осим у поменутој књизи Д. Танасковића, и: Зоран Милошевић, *Турска и неоосманизам*, ор. cit., те Војислав Лалић, *Турска без Ататурка – потреси на Босфору*, „Филип Вишњић“, Београд, 1997.

вратити. То се десило управо са исламом у Турској у другој половини 20. вијека.

Данас се показује да је можда и најпресуднији корак у реисламизацији турског друштва био увођење вјеронауке - разумије се, исламске – у јавни образовни систем, а потом и отварање вјерских школа које су похађали и завршили многи данашњи протагонисти неоосманизма. Паралелно са попуштањем кемалистичко-секуларистичких стега, са отварањем Турске према свијету, дошла је у њу и „импортна роба“ из нпр. Саудијске Арабије и других правовјерних исламских држава, у лику помоћи вјерским институцијама, службеницима, медијима информисања и другим чиниоцима исламске религије, али и у смислу охрабрења исламског препорода и легитимности уплитања религије у јавну сферу, а познато је да ислам није само религија и да свагдје гдје је легал(изов)ан врло брзо улази у све поре социјалног ткива, у све сфере егзистенције, постајући тако њихова есенција. Савремена Турска то посвједочује.

Наравно, идеолози и политичари који су „очијукали“ са исламом били су врло опрезни. На примјер, и овдје често помињани Тургут Озал¹³ - којем је мандат за премијерско мјесто повјерио председник Републике К. Еврен - утемељивач Отаџбинске странке која ће убједљиво освојити власт на изборима 1983., тактизирао је инаугуришући и афирмишући прво тзв. турско-исламску синтезу као неко прелазно рјешење на путу ка дерогирању кемалистичке ортодоксије и рестаурације османизма са свим његовим фундаменталним вриједностима и значајкама које су садржане у исламу. Можда га је на поменућу обазривост и својеврсни еволуциони прилаз феномену ислам(изм)а, његовој обнови, легализацији и имплементацији макар неких његових норми у политички систем и јавни живот, нагнало и (негативно) искуство појединих његових претходника, посебно великог турског политичара Неџметина Ербакана, који је још 70-тих година 20. вијека, оснивао исламистичке политичке партије¹⁴, али су обије потом режим, односно војска забранили, и то због тога што су биле оквалификоване као екстремне исламске странке које угрожавају сам уставни поредак, што је у основи било тачно, јер је Ербакан успијевао кроз коалициону власт да „институције Кемалове лаичке републике постепено одоздо потапа...“¹⁵. Тек касније, кад је и сам постао председник Републике, кад се урушио СССР, распао социјалистички лагер и биполарни свијет, а бројни турски, туркофони и турански народи из кавкаских и средњеазијских

¹³ Озал је био први турски премијер који је већ 1983. г. отишао на хаџилук у Меку

¹⁴ Прву партију, под именом Партија националног поретка, основао је 1970., а другу, Партију националног спаса, три године касније, 1973.

¹⁵ Види: Д. Танасковић, *op. cit.*, стр. 23

држава започели потрагу за својим новим националним идентитетом и политичким субјективитетом, а њихове власти за друг(ачиј)им легитимитетом, у вријеме грађанских ратова у бившој Југославији, нарочито у БиХ, Озал је почео отворено да кокетира не само са домаћом улемом школованом у самој Турској или, пак, са вехабизмом, који је у међувремену импортован из Саудијске Арабије, него и са панисламизмом, подржавајући неке његове актере, и то не само вербално и морално. Јачање утицаја ислама на свјетском плану, односно еманципација муслиманских држава од (нео)колонијалне зависности и њихово појављивање у међународним односима у улози која није само пуко статирање или декор фразе о равноправности држава и нација, односно јединству модерног свијета, још од 70-тих година прошлог вијека, а посебно догађаји попут тзв. исламске револуције у Ирану 1979., рата у Афганистану, у којем су се исламски фанатизовани борци, инструисани и помогнути од САД, супротставили совјетској инвазији итд., одразили су се на бујање запретане, силом државног апарата у вријеме Ататурка потиснуте, религијске свијести и њену политичку инструментализацију, а потом и легализацију, до које је дошло промјеном Устава Републике Турске, прво 1982., а затим и касније, под Озалом - све до посљедње референдумске ревизије Устава под Ердоганом, септембра 2010. г. - кад је укинута одредба о злоупотреби религије, чиме је широко прокрчен пут рестаурацији ислама и баштињењу османизма. Након тога ислам је отворено, на велика врата ушао у јавни живот, иако су се званичне институције још легитимисале кемализмом. Политичке странке инспирисане ислам(изм)ом, промови-шући његове вриједности, добијале су масовну подршку грађана-бирача, управо због тога што су изражавале само било народа, његова надања и аспирације. Показало се да претходне забране Ердоганових исламистичких странака нису биле и крај његове политичко-ислами-стичке каријере и активности. Напротив, са новооснованом Партијом просперитета, познатијом по скраћеном имену *Refah*, он ће постати први исламистички премијер у историји Турске (1996-1997.) Забрана те политичке странке и његово уклањање из власти, послије само годину дана, чему је кумовао и стари политички лисац, тадашњи предсједник Републике, Сулејман Демирел, био је лабуђи пјев војног фактора, посљедња демонстрација моћи и улоге генерала под обландом одбране демократског политичког система и лаичког друштвеног поретка. Иако је и касније било забрана појединих екстремних исламистичких партија и група, показало се да је исламизам као окосница неоосманизма незау-стављив, а панисламизам, о којем се јавно пуно не збори, лајт-мотив и један од крајњих циљева и, истовремено, покретача амалгамично-меандрирајуће транзиције турског друштва, политике и система вриједности.

Данашња власт Ердоганове Партије правде и развоја, која је настала спајањем и стапањем неких фракција деривираних из забрањене Ербаканове исламистичке партије и једне мање странке коју је предводио Абдулах Гул, потоњи министар иностраних послова и актуелни предсједник Турске, и чији су главни актери „Ербаканова дјеца“, јер су своје политичке каријере започели као припадници Партије просперитета, успјешно кетмански лавира између бројних противрјечности унутар мултиплексно и полисемно умрежених социјалних, економских, идеолошких, политичких и културно-духовних односа, интереса, потреба, пројекција и аспирација појединаца, група и колективитета савремене Турске. Та власт чврсто стоји на темељу и курсу, манипулише ресурсима, инструментима, механизмима и медијумима, проводи активности и мјере на начин и са резултатима који ју чине не само легалном него и легитимном, која себи може приуштити, посебно на спољнополитичком плану, позивање на османско наслеђе, на глорификацију његове наводне мултикултурности, етничког мултиплицитета и толеранције религијског плуралитета, те историјског кредибилитета као узора који се и данас може и треба афирмисати и имплементисати, а да се при томе не одступи од акцептовања круцијалних детерминанти, исходишта, вриједности и порука ислам(изм)а, да се оне не детронизују и као некада постулишу као приватна ствар појединца или, највише, само нешто што се тиче џамија и џемата. То је неоосманизам, то је њена суштинска „етикета“, њено и лице и наличје.

Посезање за исламом и његова политичка инструментализација, која заправо и не може имати онакву конотацију и посљедице какву има инструментализација хришћанске религије или неке од њених цркава на Западу и/или европском југоистоку, у којем доминира православље, актуелне неосманистичке турске власти оправдавају и због очигледног неуспјеха секуларног државног национализма или туркизма да ријеши курдско питање у Турској. Ма колико данашња турска власт била успјешна на међународном плану, политичком, безбједносном, војном итд., ширила сфере свог утицаја и сл., односно ма колико та држава у посљедњој деценији била економски јака и ма колико шансе за даљим економским растом биле реалне, дакле просперитетна, проблем неријешеног питања курдског народа и даље је на сцени. Без обзира шта предузимале турске власти, од Ататурка до Гула и Ердогана, курдско питање није затворено, у смислу да је ријешено на начин којим би већина припадника тог етноса била задовољна и прихватила турску државу као своју отаџбину која се воли и поштује. Нису успјеле ни мјере асимилације које су дуго примјењиване, у складу са кемалистичком паролом да су сви становници Турске, без обзира на различиту етничку генезу, језик, традицију, вјеру и остале идентитетске каракте-

ристике, заправо Турци у националном смислу ријечи, а ни мјере признавања мањинског статуса курдском народу и рјешавања њиховог статуса адекватно европским стандардима.¹⁶ Тај свјетовни, прозападни и државни национализам дефинитивно је „изродио“ два међусобно супротстављена национализма: турски и курдски. Због тога су власти с краја 20. и почетка 21. вијека и почеле потрагу за новом идентификационом основом, уједињујућим елементима који би трансцендирали националне детерминације. Није било ничега ближега, пречега и ефикаснијег од религије, од ислама и зато је он изабран и наметнут као онај оквир унутар којег сви могу остати то што јесу¹⁷, а да су опет заједно. Као некада у Османском царству. Због тога и нескривене тежње за његовом рестаурацијом, због тога и нада, не само идеолога и „практичара“ неоосманизма, него и највећег дијела становништва/бирача, да би нека његова данашња „реинкарнација“ нивелисала и пацификовала напетости и сукобе изазване етничким и културним разликама. У томе се нпр. слажу, „теоријски“ подударају ставови и оцјене, а нису одвећ дивергентне ни конкретне политичке, економске, па ни војне мјере и потези оних снага и субјеката који дјелају с циљем озбиљења тих идеолошких концепција, протагонисти западне империјалне демократије, тј. свјетовне глобализације, чије родно мјесто и главни „извозник“ је САД, с једне стране и, с друге стране, представници радикалног политичког ислама, свјетског цихада. Отуда и не чуди што ове двије, наизглед непомирљиве вриједности, идеологије и политике, све чешће и ефикасније „јашу“ заједно¹⁸, што им је и непријатељ заједнички – национална држава. Османско царство се, већ скоро двије деценије, у неоосманистичким етаблираним круговима, доживљава и интерпретира не само као идеализована прошлост, него и као тај шири, наднационални оквир, ентитет и идентитет, као својеврсни евро-азијски *comonwelt*, као искушана брана многим национално-религијским партикуларитетима и балканизацији, и због тога се нуди као неки нови агрегат, медијум и

¹⁶ Овдје, прије свега, мислимо на стандарде који су санкционисани *Оквирном конвенцијом за заштиту националних мањина* и *Европском повељом о регионалним језицима и језицима мањина* Савјета Европе које су актуелне државне власти Турске почеле да имплементирају.

¹⁷ У смислу конфесионалне идентификације и припадности, далеко највећи број Курда су муслимани, као и Турци, сунитске провенијенције (око 70%), затим слиједе Курди-алавити, али има и један дио Курда који припада хришћанској религији, а најмањи дио је оних који су сљедбеници паганске религијске традиције познате под именом језидизам. Шире о томе у: З. Милошевић, нав. дјело, стр. 131-134. Иначе, поглавље о Курдима је најкориснији дио поменуте Милошевићеве књиге.

¹⁸ Шире о томе видјети у чланку Грегорија М. Дејвиса, *Империјална демократија и глобални цихад*, у: *Сачувати мир у Босни – митови, изазови, шансе*, „Чигоја штампа“, Београд, 2011.

простор за стабилизацију, сарадњу и просперитет свих политичко-државних заједница, етнија и конфесија, како унутар саме Турске, тако, још и више, у њеном окружењу, прије свега међу државама, народима и вјероисповијестима које су некада чиниле колоритан мозаик османске империје. Разумије се, по(д) критеријумима и руководством ислама, чак и кад се његова застава не истиче. Наравно, актуелне или неке будуће власти у Турској мораће одговорити на питање и изазов који се надају, проистичу из увида у теоријско-идеолошки став Алије Изетбеговића по коме, парафразирамо, нема мира ни коегзистенције између исламске религије и неисламског друштвеног и/или политичког поретка, односно секуларних институција¹⁹

II

Казали смо већ да је једно од интерес(ант)них подручја ка којем је усмјерена неоосманистичка спољња политика данашње турске државе и подручје Балканског полуострва. Наравно, не само тзв. регион Западног Балкана, како се одскоро један дио тог гео-политичког простора назива, него и цијело полуострво, а то значи и „старе“, правно-политички и територијално неоспор(ава)не државе, као што су Румунија, Бугарска и Грчка. Не, и оне су, на специфичан начин, у интересној сфери нове турске спољно-политичке доктрине и праксе. Да је то тако, поред осталог доказ је и полисемни турски ангажман у бројним регионалним мултилатералним организацијама и иницијативама, попут нпр. Црноморске економске сарадње, Процеса сарадње држава југоисточне Европе и „чувеног“ Пакта стабилности за југоисточну Европу итд., успостављених у посљедњој деценији прошлог вијека, а дјелатних и данас, у првој деценији 21. вијека. У свакој од њих Турска (је) игра(ла) важну улогу. Тиме демонстрира да је регионална сила²⁰ и јасно ставља

¹⁹ Упореди: Алија Изетбеговић, *Исламска декларација*, цит. издање, стр. 25

²⁰ Колико ме сјећање служи, а знам да је оно непоуздан ослонац, како у животу, тако и у научним истраживањима, велики српски историчар, гео-политиколог и философ историје, академик Милорад Екмечић је, у једном свом интервјуу београдском НИН-у, још 1990. године, прогнозирао да ће Турска убрзо бити велика сила. Повијест му је дала за право, и то нетом иза те изјаве. Истине ради, академик Екмечић је данас (у неколиким интервјуима и изјавама датим током 2010. и 2011. године: погледати нпр. интервју под насловом „Европа није чиколада већ војни блок“ дат Милославу Радојковићу за „Вечерње новости“, Београд, 29. август 2010.) нешто уздржанији у (пр)оцјени да ли ће Турска истовремено бити и главна, највећа сила исламског свијета, империја. Не само по нашем мишљењу, то зависи од тога да ли ће она бити та држава која ће прва моћи да integriше, привуче и мобилише већину милијардског исламског свијета, или ће то од ње прије и ефикасније завршити нека друга исламска држава, нпр. Иран, Саудијска Арабија, Малезија или нови, постмубараковски Египат

до знања да и други – наравно, не само остале балканске државе – треба то да прихвате, и да се према њој односе као таквој: моћној држави која се налази на два континента. И заиста, Турска је данас једна од економски најразвијенијих држава свијета – не припада случајно групи Г-20, тренутно је на 17. мјесту, а по неким економским параметрима и на 15., за шта несумњиве заслуге припадају влади Ердоганове Партије правде и развоја, којој неоосманистичко исходиште очигледно не смета да буде и привредно активна и ефикасна, па је она већ сад обезбиједила епитет једне од најуспјешнијих влада у историји Турске²¹ – и кад се том факту додају њени демографски потенцијали, војни арсенали, геостратешки положај, неки природни ресурси итд., јасно је да се њена моћ не може игнорисати.

До те позиције и моћи Турска није дошло случајно, спонтано, брзо и без оспоравања. Напротив! Такође, до статуса озбиљне, јаке и војно-политички респектабилне државе није дошла сама, без савезника. Њен главни савезник била је, и још увијек јесте, највећа свјетска сила данас – Америка. То је, с једне стране природно: обије државе промовишу и имплементишу слободно тржиште, приватну иницијативу, економску отвореност (према свијету) и извозну привреду, трговину, дугогодишње су чланице НАТО, са највећом војном ефективом у живој сили, али се неком може учинити парадоксалним што САД и данас подржавају Турску кад се она ослања на ислам, кад је недвојбено неоосманистичка, а то значи и исламистичка република, кад тзв. изворне грађанске, демократске и секуларне принципе и вриједности ставља у велике заграде, при чему их се, за разлику од поступка у неким математичким радњама, не ослобађа, напротив. Али, то је парадоксално само на први поглед. У овој елаборацији већ је показано како и зашто западна империјална демократија и радикални исламизам, џихад чак, на глобалном плану данас дјелују на истом ф(р)он(т)у, заједно, „руку-под-руку“.

Са таквом Турском данас и овдје се суочавају и Срби и њихове политичке заједнице, државе. Претходне, само овлаш скициране карактеристике, потенцијале и вриједности савремене турске државе и друштва, треба не само имати на уму, него и максимално акцептовати приликом властитих процјена и заузимања ставова *vis-a-vis* изазова у сусрету са неоосманистичком Турском. Њен потенцијал се не смије и не треба игнорисати; Турској не треба приступати с предрасудама, неким априорним анимозитетом, што, наравно, не значи да треба потиснути или избрисати сјећање на прошлост и међусобице које (су) постој(ал)е

у којем ће власт по свој прилици ускоро имати некад проскрибована „Муслиманска браћа“.

²¹ Шире о томе у: З. Милошевић, оп. цит., стр. 43-46.

између турског и српског народа, а посебно на политику коју је овдје више вијекова проводило Османско Царство. Турска убрзано, намјерно и плански маршира ка Западном Балкану, шпартајући његовим меридијанима, промовишући и намећући своје вриједности, идеале и интересе. Све кад би Срби(ја) и хтјели(а) да игноришу присуство турске државе, Турака појединачно, тешко би то могли, с обзиром на чврсту и густу мрежу којом су интереси некадашњег „болесника са Босфора“, а данас „економског цина из Анадолије“, тј. Турске, прекрили земљу Србију и друге етничке и историјске српске територије. Данас су друмови широм српских и других западнобалканских земаља препуни Турака, тако да се, двјеста година од почетка устанка и српске револуције с циљем ослобађања од турске окупације и обнављања српске државе (Први српски устанак), а догодине и стотину година од дефинитивног протјеривања власти Османског царства из историјских српских земаља (Први балкански рат, 1912.) и његовог свођења у габарите садашњих евро-балканских (румелијских) габарита, није обистинило Вишњићево пјесничко предсказање да ће „друмови пожељет Турака, ал' Турака нигде бити неће“.²² Било би литерарно занимљиво елаборисати питање: ко је ту и због чега омануо, као и то како ће данашња држава Србија обиљежити тај велики јубилеј: стогодишњицу рата у којем је српско оружје однијело побједу над (младо)турским снагама, осветило косовски пораз из 1389. г., донијело слободу јужним Србима, спојило Србију са Црном Гором и обије проширило у границе у коликим никад прије тога нису биле.

Тачно је: Турака скоро сто година није било међу Србима, изузимајући онај мали број (око 20000) што је (за)остао, углавном на Косову и Метохији (око Призрена и још понегдје), након што је турска држава протјерана са њихових територија и дотјерана пред сами Цариград. Међутим, сад Турци не само да се возе српским путевима на повратку из западне Европе, највише из Њемачке, у којој их је више милиона, него пројектују и граде путеве по земљи Србији²³, а већ увелико инвестирају и у другим областима привређивања у Босни и Херцеговини, као земљи у којој су Срби такође конститутиван народ. Тако се кроз Санџак или, српски казано, Рашку област, намјерава градити ауто-пут, повезати то подручје са Босном и Херцеговином, Црном Гором итд.

²² Ријеч је о стиховима из познате пјесме слијепог пјесника и гуслара Филипа Вишњића „Почетак пуне против дахија“ коју је забиљежио Вук Стефановић Караџић код самог њеног аутора.

²³ О томе су на поменутом „округлом столу“ ЦЕНС-а у Бањој Луци септембра 2010. занимљиво и мериторно говорили, поред наведеног А. Савановића, и Душко Глодић, пок. Ђуро Ковачевић, Милош Марковић и други, те, ембрионално, и аутор овог писанија.

Уосталом, Нови Пазар већ деценијама живи од (пре)продаје робе увезене из Турске. Осим тога, данашња Турска је и војно присутна како на простору Босне и Херцеговине, један батаљон војника у саставу прво IFOR-а, SFOR-а, па EUFOR-а, а затим и у Србији, тачније на Косову и Метохији, о оквиру НАТО-а, односно KFOR-а. Дода ли се на-бројаним чињеницама и то да је не тако давно турски амбасадор, дакако са знањем званичне неоосманистичке Анкаре, мирио двојицу бошњачких, муслиманских министар у српској влади, јасно је колико је дубоко и широко савремена турска политика инволвирана у политичка и друга збивања у Србији. Можда више него у самој Босни и Херцеговини, коју Турска држи својом сфером утицаја више од двије деценије. И, као шлаг на тарту, у посљедњих двије-три године српски медијски простор, прије свега телевизија, готово да су окупирале турске игране и забавне серије, од европском оку и ухо прилагођене „Хиљаду и једне ноћи“, па до бројних других, које је емитовало неколико српских - у Републици Српској, Србији, па у БиХ и Хрватској - тв станица, а које су гледали милиони српских гледаоца. Не треба претјеривати у негативној оцјени, како већине тих серија, тако ни њиховог утицаја на естетске критеријуме, укус и идеолошко опредјељење српске публике, али није паметно ни пренебрегавати њихову потенцијалну мисију и улогу отопљавања односа у другим областима између два народа, а више њихових држава. Кад је о Србији ријеч, односно кад се анализира суштина неоосманистичког заокрета турске политике спрам те државе, онда се не може заобићи ни питање покушаја медијације и концилијације турских политичких и конфесионалних фактора међу исламским заједницама у Србији и Санџаку. Само слаба држава, као што је, на жалост, данас Србија, може допустити политичарима и вјерским званичницима да роваре по њој, да се мијешају у њене унутрашње ствари, укључујући и организацију једне вјерске заједнице и избор њених челних људи, вјерских достојанственика. А то је себи допустила управо Србија, колико из немоћи, толико и из увјерења да се неки негативни односи и догађаји из прошлости могу превазићи и учинити нешкодљивим за актуелне односе тако што ће се домаћин, тј. Србија понашати снисходљиво, а госту нудити и давати и оно што он или неко други и не очекује и не тражи, а то је артитражна улога у пацификацији међувјерских сукоба унутар мањинске бошњачке заједнице у Рашкој, а посебно између двојице вјерских „поглавара“, од којих се један више бави политиком (муфтија Зукорлић) него вјером, а други (реис Зилкић) би се можда и бавио религијом и вјерницима кад би имао довољно ауторитета и ако би га они прхватили за вјерског лидера. У тим турбулентним процесима, у којима се држава Србија није најбоље снашла и адекватно реаговала, препуштајући чак и Босни и Херцеговини, њеном Ријасету и

реису-л-улеми Мустафи ефендији Церићу, простор за дјеловање, управо је до изражаја дошла неоосманистичка тежња и природа актуелне турске државе. Њена влада би опет, као у стара, османска времена и доба Калифата, да уређује цјелокупне односе на Балкану, inclusive и постављање великодостојника у исламској заједници, конкретно муфтије у Рашкој и/или реиса у Србији. А за то је заинтересована и тако се понаша само држава која се легитимише исламом и која има панисламистичке претензије. А данашња Турска је таква.

Такво понашање савремене Турске, односно актуелне власти у њој, коју је успоставила и држи Партија правде и развоја, чији је лидер и премијер Тајип Реџеп Ердоган, а она пак легитимисана већинским одређењем турског народа, заправо, тачније казано: политичком вољом становника-грађана турске државе, осмишљено је, доктринарно разрађено и идеолошки оправдано у бројним документима, од политичких платформи, прогласа, резолуција, декларација, програма, до теоријских и теолошких расправа, књига и чланака. Број публикација и других идеолошких, доктринарних, концепцијских и сл. писанија у којима се инаугурише и легитимише неоосманистичка политика турске државе, и право на њу, заиста је импозантан. Међутим, једно дјело, једна књига у мору таквих едиција, посебно се истиче. Ријеч је о књизи, коју тек сад први пут директно спомињемо, иако њен садржај и импликације стоје у позадини, као мото, повод и оправдање многих опсервација које смо овдје већ експлицирали, дакле: *Стратегијска дубина – међународни положај Турске*, Ахмета Давутоглу²⁴, актуелног министра иностраних послова Републике Турске и угледног политичког, јавног и научног радника у њој. Књига се први пут појавила 2001. г. у Турској и до сада је доживјела бројна издања у земљи и свијету.²⁵ У њој је можда и најбоље, најконзистентније и најдетаљније разрађен концепт онога што се зове неоосманизам, а што и сам Давутоглу не избегава да именује тако.

То наравно није једино дјело, студија, монографија или каква друга публикација о неоосманизму, па можда ни најбоља књига о овдје

²⁴ Ахмет Давутоглу је рођен 1959. г. у Турској. Доктор је политикологије, прецизније међународних односа, које је предавао на бројним универзитетима у Турској и иностранству, а министар иностраних послова постао је у мају 2009 г., након што је дипломатски занат научио као савјетник свом претходнику а данашњем предсједнику Републике, Абдулаху Гулу, а касније и премијеру Ердогану. Више о његовом животопису у: Д. Танасковићу, цит. дјело, стр. 35-39; З. Милошевић, оп. цит, стр. 98-101.

²⁵ По информацијама са којима располажемо, ова књига је до данас, тј. новембра 2011. г., имала 69 издања. Заиста импозантно, иако се, по нашем мишљењу, не ради ни о каквом ремек-дјелу.

актуелизованој теми, која је објављена у Турској или на некој другој дестинацији, у другој културној и језичкој заједници. Али, за разлику од већине других савремених неоосманистичких аутор(итет)а, различитог проседа и провенијенције, или, пак, писаца широм екумене, који уопште не дијеле неоосманистичка увјерења а још мање потребу да се она озбиље, од историчара, социолога, до политиколога, дефендолога и етнографа нпр., чија су дјела можда и боља, акрибичнија, стилски и композиционо перфектнија, правно-политички конзистентнија, методолошко-логички исправнија итд., Давутоглуова књига је постигла највише успјеха и јавног утицаја не само због тога што је њен аутор у међувремену постао министар, мада ни то не треба занемарити, него зато што она, у првом реду, својим садржајем и порукама добро кореспондише са већинским расположењем у турском јавном мњењу, са погледима (на свијет), тежњама и евалуацијом укупне турске прошлости, укључујући и ону из времена Османлија, која је присутна у широким масама становништва Турске, прожетог вриједностима и императивима рестаурисаног ислама. Осим тога, у књизи се излаже и неколико једноставних, али добрих и сувислих идеја и приједлога, који би, ако би били (негдје) имплементисани, донијели не само опипљиву политичку корист турској држави, него и просперитет њеним грађанима, па је и то један од разлога њене „дивинизације“ међу самим Турцима неоосманлијама, али и код муслиманских народа, држава и других политичких и религијских субјеката, широм *immet*-а, тј. на територијама на којима су егзистентне и ефективне муслиманске државе са исламским порецима и институцијама, односно гдје су бар некад биле.

Централна категорија Давутоглуовог дјела, које је својеврсни манифест неоосманизма, омаж, глорификација и научно-идеолошки предтекст позиву за ревитализацију и реинкарнацију Османског царства истовремено, је стратешка дубина, која се састоји, односно има двије димензије, исходишта и значења: историјску и географску дубину. И један и други појам, односно синтагма, су крајње прецизни, семантички пуни, и служе за дубље утемељење и експлицитнију легитимизацију нове турске спољње политике, односно њеног заокрета који је подстакнут и изведен баш са неоосманистичком инспирацијом, руковођен његовим програмом, циљевима и методима, због чега се онда и политика која се (из)води са тих постулата с правом и покрићем назива неоосманистичка. Географска дубина, која је једноставнија и саморазумљивија синтагма, као што јој и само име говори, тиче се окретања званичне турске спољње политике ка и упливисања на садржај политичких односа и духовних вриједности и кретања не само у земљама које су њено непосредно сусједство, него и ка онима у којима има било која и каква упоришна тачка, основа за турско инвол-

вирање и пенетрацију у поредак и послове такве геополитичке дестинације, тј. државе. А оправдања и поводи за то могу бити религијска исто-вјетност, што ће рећи исламска подлога и *ibadet*, па због тога и турско занимање за оно што се догађа нпр. у Тунису, Авганистану, међу Ујгурима, Палестинцима итд., односно национална и језичка сродност, чиме се објашњавају неосманистичке претензије ка простору Средње Азије, или пак нешто треће. Историјска дубина је појам који није изван географских координата, али се он превасходно односи на оне терито-рије на којима је некадашње Османско Царство било реалност и имало ефективну власт, оставило видљиве трагове на идентитет народа који су живјели у том „*comonweltu*“, посебно у сфери и садржају историјске и друштвене свијести која и данас, на почетку 3. миленијума, као мора притишће генерације потомака некадашњих поданика Османског цар-ства, идеолошки детерминисаног оновременом турском рецепцијом и практиковањем ислама, а што се не може избрисати из колективне меморије већине припадника данашњих држава и народа који су макар неколико деценија били под Турцима, да о вишевијековном историјском (пре)траја(ва)њу у условима отоманске окупације и не говоримо, затим на обичаје, менталитет, културу, (не)писменост, духовно стваралаштво и наслеђе, градитељство, музику, исхрану, одијевање, радне навике, хигијену и сл., и на све то се треба позвати - проповиједају стратеги историјске дубине као битне полуге и еманиције самог неоосманизма - као на легитимациону основу, разлог, повод, стимуланс и оправдање за „понуду“ турске дипломатије и актера спољње политике народима и државама чије сјећање сеже и неколико вијекова уназад, у историјске дубине, да се, прихватајући актуелне турске, што ће рећи неоосмани-стичке, читај: (пан)исламистичке, вриједности, норме, праксу и „усре-ђитељске“ намјере савремених анадолијских лавова, предају у економ-ско-политичко наручје, да сами пристану на (полу)протекторат и сферу утицаја турске неоосманистичке политике, а заправо (по)врате у исто-ријске урвине, све због наводног властитог добра, користи и проспери-тета, интеграција, тзв. европских вриједности, демократије, толеран-ције, коегзистенције различитости, уважавања другог и другачијег, културе сјећања, суочавања са и превазилажења прошлости, покајања и опраштања и других постмодерних ступидаријума.

Ако је макар нешто од претходно описаног тачно, а јесте, јасно је онда због чега Давутоглуова историјска дубина буди негативне коно-тације код већине Срба и зашто је она, као доктрина, политичко-дипломатски концепт и пракса, која је заједно са географском дубином, сама срж неоосманизма, дугорочно посматрано, неприхватљива за срп-ске државе и за Србе као народ. Међутим, с друге стране она је, као и неоосманистичка политика у цјелини, данас нешто што се унутар

српског корпуса, међу политичарима, интелектуалцима и осталима који воде бригу о националним и државним интересима, мора озбиљно узети у разматрање, како он због импровизације и брзоплетости или неких других разлога, с ону страну свог националног суверенитета и субјективитета, идентитета и опортунитета, не би себи дао још неки политички аутогол. И док је са становишта актуелних турских неоосманистичких гео-политичара, дипломата и стратега разумљив и оправдан заокрет спољње политике те државе ка Западном Балкану, па и према Србима који су у њему битан чинилац, дотле је разумијевање тог истог процеса и аспирација посткемалистичке Турске са тачке гледишта српског мјеста у историји и садашњости, дијаметрално опречно. Неоосманизам, тако, у српској перцепцији и интерпретацији има своје лице, али и наличје, аверс и реверс. То је због тога што су биле заиста специфичне околности у којима је дошло до првог „сусрета“ Срба и Турака, у другој половини 14. вијека, још прије Маричке битке. Од тада па до 1912. г. и већ поменутог Првог балканског рата, суодношење ова два народа било је резултанта непрекидних сукоба, ратова, устанака, буна, одмазди, прогона и сеоба народа, пропасти и обнове држава, вјечног и „дугог кретања између клања и орања“ како би рекао нобеловац И. Андрић у једној својој књижевној критици, а поновио академик М. Екмечић у наслову свог капиталног дјела о петовјековној историји српског народа од 1492. до 1992. године²⁶. Још је, заправо, угледни српски пјесник и драмски писац, академик Љубомир Симовић у својој драми посвећеној Боју на Косову, на основу које ће настати и сценарио за истоимени играни филм²⁷, показао, кроз ријечи главних актера, да се у бици на Косову пољу 1389. нису судариле двије војске, него два свијета: хришћанско-православни, који су тада представљали српски витезови и ратници предвођени кнезом Лазаром Хребљановићем и војводом Милошем Обилићем, и оријентално-исламски којег је симболизовао турски султан Мурат. Већ тада су се, и то буквално, сукобиле Европа и Азија. Ако за некога и има двојбе ко је тада оличавао Европу, никакве дилема нема ко је ратовао за „тим“ Азије. Послије Косовске битке настао је косовски мит, али и завјет, настао је један архетип српског мишљења и дјеловања, који је претрајао током више од

²⁶ У више наврата проф. Екмечић је објашњавао како је дошао на идеју да поменуту књигу наслови парафразирајући једну мисао Иве Андрића из његовог приказа књижевног алманаха („Књижевни југ“, књига III, 1919., стр. 230), у којем је објављена и пјесма „Бели краљ“ Пере Слијепчевића за коју млађани Андрић каже да је у њој дата „тако уметнички и једноставно она кобна линија српске хисторије што се без престанка креће између клања и орања“. Види: М. Екмечић, интервју „Вечерњим новостима“, *op. cit.*

²⁷ Филм је поводом 600-годишњице Косовске битке, 1989. г. режирао Здравко Шотра

четири вијека турске окупације. Не-вјера у Турке, жеља за осветом и нагон за ослобођењем од туђинске османске власти, основна су карактеристика колективно несвјесног српског народа уназад неколико вјекова. Турци су постали синоним за сваког непријатеља, чак и кад су их се Срби ослободили²⁸. То и није чудно с обзиром на праксу набијања на колац или институт *adžami-oglan-a*, тј. данка у крви²⁹, проглашавања цихада, чак више њих, у ратовима против Срба, од оног у Првом српском устанку до посљедњег, у Првом свјетском рату 1914. године³⁰, односно оправдавање масакрирања српских устаника и прогона српског становништва у Херцеговини и Босни 1876. г. тада тек „расцвјеталом“ идејом панисламизма и настојањем да се она оствари³¹. Због тога разумијевање и оцјена основних садржаја и токова српске историје у периоду турске владавине није, и никад неће ни бити, не само идентична, него ни приближно усаглашена између српских и турских историчара, политичара, књижевника, вјерских поглавара и свих осталих који се баве изучавањем и тумачењем прошлости и доношењем вриједносних судова. Судбина Мехмед-паше Соколовића, који је био и Портин велики везир, је у том погледу парадигматична, иако можда није и најегземпларнија. Она је за турске аутор(итет)е углавном доказ толерантности Османског царства, његове отворености за давање шанси свима, без обзира на националну и вјерску припадност, што би се данас рекло – уз сазнање да тих категорија у вријеме отоманске империје није било, односно да су значиле нешто друго: све посебности су редуковане искључиво на конфесионалну припадност – те потентности да се оне реализују, док је за српске интерпретаторе историје, као и научнике из других области, па све до тзв. обичних људи, Соколовићев животопис примјер несрећног дјетињства, насилног оти-мања од родитеља и превођења у туђу вјеру, служења окупатору и ратовања за његове интересе. Наравно, српска повјесница и колективна свијест памте и биљеже да је

²⁸ Занимљиво је, не само литерарно, искуство Бранка Ћопића из времена Народно-ослободилачког рата 1941-1945., забиљежено негдје у Босанској Крајини кад масе српских сељака нико није могао увјерити да у том, Другом свјетском, рату не учествују Турци и да нису српски непријатељи. Чини се да их је Николетина Бурсаћ лакше увјерио у комесарову причу да нема бога.

²⁹ О првом искуству, тј. кажњавању набијањем на колац, умјетнички снажно и сугестивно писао је Иво Андрић у роману *На Дрини ћуприја*, а о данку у крви, поред романескне верзије, погледати и његову докторску дисертацију *„Развој духовног живота у Босни под утицајем турске владавине“*, нпр. издање НИП „Орфеј“, Бијељина, 2011., стр. 29 и даље.

³⁰ О томе академик М. Екмечић пише сљедеће: „Први је био 1805., а последњи крајем 1914, иако Срби нису ратовали са Турском.“ Види: *Живимо у доба рата објављеног историјској науци*, „Печат“, бр. 166, Београд, 20. мај 2011., стр. 26.

³¹ М. Екмечић, *Ibidem*

та велика историјска фигура подигла вишеградски мост на Дрини, обновила Пећку патријаршију итд., али то не може поништити општу спознају и слику прилика и положаја хришћанске раје у исламској држави Османових потомака. Из таквог повијесног хабитуса извире зазор, опрезност, неприхватање, отклон и отпор према неоосманистичким аспирацијама савремене Турске према Србији и српском народу, макар у једном дијелу србијанског естаблиш-мента и јавног мњења.

Слично, никако и идентично, је искуство и српског народа у Босни и Херцеговини у разумијевању и третирању неоосманистичке политике данас, што се не би могло рећи за Босну и Херцеговину као цјелину, за однос њених државних институција и других субјеката према турској држави у неоосманистичком издању. Чини се, макар на први поглед, феноменолошки, да ту двојност боље уочавају и озбиљније, непристрасније, за сада, тумаче сами турски аутор(итет)и, него неки бошњачки политичари, идеолози, научници, економисти, историчари, новинари, књижевници, исламски теолози и вјерски ауторитети и други скрибомани. Нема сумње да би се лако показало да Турска, иако се из Босне и Херцеговине *de facto* повукла 1878. након Берлинског конгреса, а *de iure* 1908. после анексије коју је провела тадашња Аустро-Угарска, заправо из БиХ никад није отишла. То се, наравно, односи на муслимански дио становништва БиХ, од којих највећи дио никад није прежалио распад Османског царства. Дуга би била ниска аргумената који подупиру ову тезу, што само говори о томе да је исламска религија - макар по Изетбеговићевој оцјени из Исламске декларације³² већина б-х муслимана и не била довољно исламизована, због чега се као први императив исламиста у БиХ поставља реисламизација муслиманске популације - главни и најснажнији фактор интеграције муслимана, одржавања свијести о њиховом јединству. Јер, чак је и у условима ригидног социјализма на босанскохерцеговачки начин било више демонстрација привржености појединих муслиманских интелектуалаца, дијела улеме и маса идеји панисламизма а што данас у себи носи и исијава и неоосманизам. Због тога и не чуде изјаве бројних турских званичника, интелектуалаца, новинара и др. да је Босна и Херцеговина „друга највећа савезница Турске у свијету“.³³ наравно после Азербејџана, и отуда и нова офанзива турске неоосманистичке дипломатије и политике према Босни и Херцеговини. На дјелу је апсолутна конвергенција турских намјера и амбиција и бошњачких очекивања. Због тога је Босна и Херцеговина подручје, у односу на би-

³² А. Изетбеговић, *Исламска декларација*, цит. издање

³³ Наведено према: Дејан Јовић, *Нова турска вањска политика и питање Босне и Херцеговине*, „Политичке анализе“, бр. 1, Загреб, фебруар 2010.

ло коју другу дестинацију и политичку заједницу на Западном Балкану, у којем је неоосманистичка идеја и пракса можда и најбоље успјела, што се да објаснити фактом да „Босна постаје неодвојиви дио турске стратешке политике, што већина бошњачких муслимана очекује већ деценијама“³⁴. Да је то тако свједоче бројне чињенице, од суђења припадницима младомуслиманској организацији одмах иза Другог свјетског рата, затим суђења групи тзв. исламских фундаменталиста у Сарајеву 1983., па дискурс о успостављању „Зелене трансверзале“ која је била актуелна нарочито у вријеме Зимских олимпијских игара 1984., кад су се нека такмичења одвијала у дворани која се зове Зетра, и афере „Агрокомерц“ 1987.³⁵ Али, да прича о Зеленој трансверзали као пан-исламистичком пројекту није без основе и да није само ујдурма неких српских интелектуалаца и публициста³⁶, свједочи и Ахмет Давутоглу у својој Стратегијској дубини, у којој се и он залаже за повезивање свих муслиманских енклава од Бихаћа, на крајњем Западу, па све до Истамбула и даље на Исток. Другим ријечима, више није непознато да уназад неколико деценија постоје пројекти стварања исламских држава на подручју западног Балкана, на чему су, нормално, радиле владе неких муслиманских држава са Блиског истока, али и одређени кругови из САД, с оправдањем да се тако руши комунизам.³⁷ О томе су знали и највиши функционери Босне и Херцеговине и тадашње Федерације. Данас то зна и жели цијела бошњачка муслиманска популација у БиХ,

³⁴ Хајрудин Сомун, *Зашто је Турска (била) антисрпска*, „Дани“, бр. 681, Сарајево, 10. 9. 2010.

³⁵ Међу првима је причу о „Зеленој трансверзали“ као битно исламистичкој иницијативи и покушају имплементације у бившој Југославији начео Драгош Калајић у чланку *Квази Арапи против Европљана*, „Дуга“, Београд, 5-19. септембар 1987.

³⁶ Упореди: „Данас је сасвим јасно да 'зелена трансверзала' није мит или производ параноичне, антимуслиманске (велико)српске пропаганде, како се деведесетих година готово поспрдно говорило, већ да она постоји, како на земљописној тако и на демографској карти“, вели проф. Дарко Танасковић у интервјуу са Зораном Хр. Радисављевићем, који је под насловом „Зелена трансверзала“ је плански направљена објављен у „Новој Зори“, бр. 31, СПиКД „Просвјета“, Билећа-Гацко, јесен 2011. У том погледу је и сам Танасковић значајно еволуирао.

³⁷ Шире о томе у: Шафир Филандра, *Бошњачка политика у XX стољећу*, „Сејдарија“, Сарајево, 1998., гдје аутор наводи излагање високог комунистичког функционера Нијаза Диздаревића на сједници Предсједништва ЦК СКБиХ 1983. г., из којег се види да постоји синергија у дјеловању исламских фундаменталиста, како у свијету, тако и у БиХ и америчких обавјештајних служби. (стр. 328) На другом мјесту Филандра цитира дијелове писма познатог историчара и члана Раселовог суда за ратне злочине, Владимира Дедијера, упућеног Цвијетину Мијатовићу, тада члану Предсједништва СФРЈ, у којем он износи да располаже подацима по којима „Зелена исламска интернационала жели да створи две независне исламске републике у Европи, једну у Албанији, а другу код нас“ (стр. 342), тј. у СФРЈ. Очигледно, ништа крупно у историји не догађа се случајно.

али и онај њен дио који живи у Србији, у Рашкој области, као и Албанци на Косову и Метохију у чију нелегалну независност су не мала средства уложили многи арапско-исламски режими и организације.³⁸ Те чежње и бошњачке политичке пројекте подржавају актуелне турске власти, што се види по нескривеним изјавама њихових званичника, посебно министра иностраних послова А. Давутоглуа, који је већ приликом прве службене посјете Сарајеву, у јесен 2009., недвосмислено рекао да је БиХ дио османског наслеђа, да она има и да ју чека посебно мјесто у неоосманистичкој Турској. То је поновио у бројним другим приликама, а нарочито на трилатералним састанцима са колегама из Србије и БиХ, а није се либио да о томе јасно пише и у својој књизи.³⁹ Такве изјаве и визије Босне и Херцеговине у оквиру неоосманског комонвелта дали су и Т. Р. Ердоган и предсједник Абдулах Гул. Турска дипломатија заслужна је и за помирење водећих бошњачких политичких партија, укључујући и ону која се мимикријски представља као мултиетничка, чије је лидере (три) привела на заједнички састанак по узору на претходно помирење двије бошњачких министара у актуелној српској валди. То је за њу оправдање да се мијеша и у све унутрашње ствари цијеле Босне и Херцеговине, а не само бошњачко-муслиманске.

Али, на путу остварења тих неоимперијалних амбиција савремене неоосманистичке Турске, стоји Република Српска и српски народ у њој, који суштину и готово сва лица неоосманизма на својој кожи искушава скоро двије деценије, још од Озалових времена. То знају и бошњачки политички и интелектуални фактори у БиХ, али и изван ње. Снаге које оспоравају постојање Републике Српске мотивацију и погонско гориво за то црпе управо из спознаје тог факта и потребе његовог дерогирања. Неоосманизам данас, па и његов продор на Запад, подршку има од стране највеће силе свијета, САД. Турској је, због неуласка у Европску унију, као компензација додијељен простор Западног Балкана, да покаже шта зна и може. Отуда и толика њена самоувјереност да врши неку цивилизацијску мисију, и да сви западнобалкански народи треба да

³⁸ Упореди: Мирољуб Јевтић, *Албанско питање и религија*, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, Београд, 2011.

³⁹ У *Стратејској дубини – међународном положају Турске* Давутоглу се у појединим пасажима служи готово памфлетистичким језиком и стилем, не презајући чак ни од тзв. говора мржње. То се најбоље види по квалификацијама које је дао на рачун српског народа, Републике Српске, Србије, Слободана Милошевића (радовао се кад је умро у затвору Хашког трибунала), Војске Републике Српске, ратних збивања у БиХ, злочина у Сребреници итд. Читајући поједине сегменте те велике књиге, прије би се закључило да је посриједи текст за неки ултрабошњачки националистички таблоид или пропагандистички медијум информисања, него озбиљно гео-политичко дјело.

буду срећни због тога што припадају турској интересној сфери и што имају покровитељство и заштиту Републике Турске.

Србима с обије стране Дрине - а како свједочи Давутоглу њима се не смије допустити да на ту ријеку излазе са обије њене обале; наиме, толики је гео-стратешки значај те ријеке из оптике неоосманиста, управо због „зелене трансверзале“ о којој смо већ говорили – остаје да се политички организују тако да смање „апетите“ Турака и других, домаћих неоосманиста, али и дијела национално неодговорне елите, у настојању да арбитрирају о свим важним процесима и односима међу њима и у односима са њиховим сусједима. Није вријеме да било ко „разгони Турке на буљук“, да се праве засједе по друмовима и од Турака отима харач, као што су некада радили хајдуци и ускоци, већ да се са њима успоставе обострано подношљиви односи. Са Турском не треба затезати односе све докле се не доведе у питање национално достојанство и суверенитет. Ваљда је данас, за разлику од нпр. Прије десет година, српска политичка, интелектуална, научна, медијска и војно-безбједносна елита довољно освјештена о размјерама, семантици и импликацијама феномена неоосманизма, с обзиром на квантитет и квалитет објављених радова и одржаних савјетовања о њему, код нас и у свијету.⁴⁰ Од вишка непријатеља нема користи. Напротив. Са њом треба опрезно, држећи се начела реал-политике. Прагматизам у вођењу поли-тике не значи да се трајно одустало од принципа. Па и сами Турци, посебно они који се легитимишу неоосма-низмом, се понашају праг-матично, лавирајући између Сциле и Харидбе и на унутрашњем и на спољно-политичком плану. Не треба се данас, као некада, турчити, тј. прелазити у ислам, без обзира на његову, за многе, привлачност и неку фасцинантну унутрашњу моћ. С Турском треба трговати, развијати комуникације, јер она је, по властитој перцепцији и херменеутици, сусјед Србима, без обзира што не граничи са њима. И, краткорочно макар, неоосманистичка турска спољња политика, у чијој стратешкој дубини се налази васцијели српски народ, ће покушати све не би ли показала да је Турска велика сила, што ће демонстрирати управо на Балкану. За то ће јој од НАТО-а и САД бити све допуштено. Али, исто тако, Срби не смију сметнути с ума да је актуелни савез Турске и

⁴⁰ У посљедњих 5-6 година на српском језичком подручју објављено је довољно – наравно, никад није превише – респектабилних текстова о неоосманизму, што је сасвим dostatно да просјечну, додуше беневоолентну, политичком уму буде јасно о чему се ту ради, те шта би се требало, а шта се може предузети зарад суочавања са њим. Ту је и неколико преведених текстова страних аутора, те написи у штампи и периодици у земљама у окружењу.

Америке „савез витеза и коњоводца. Турска неће бити коњоводац.“⁴¹ То је шанса за Србе.

Литература:

1. Андрић, Иво: *Развој духовног живота у Босни под утицајем турске владавине*, НИП „Орфеј“, Бијељина, 2011.
2. Вал, дел Александар: *Исламизам и Сједињене Државе: алијанса против Европе*, Београд, 1998.
3. Екмечић, Милорад: *Живимо у доба рата објављеног историјској науци*, „Печат“, бр. 166, Београд, 20. мај 2011.
4. Екмечић, Милорад: *Европа није чоколада већ војни блок*, интервју са Милославом Рајковиће за „Вечерње новости“, Београд, 29. август 2010.
5. Изетбеговић, Алија: *Исламска декларација*, „Босна“, Сарајево, 1990.
6. Израели, Рафаел: *Подришка исламу је убиство хришћанства*, интервју са Н. Јовановић, „Печат“, бр. 173, Београд, 8. јул 2011.
7. Иналџик, Халил: *Османско царство*, Српска књижевна задруга, Београд, 1974.
8. *Ислам, Балкан и велике силе* – зборник радова, Историјски институту САНУ, Београд, 1997.
9. Јевтић, Мирољуб: *Албанско питање и религија*, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, Београд, 2011.
10. Јовић, Дејан: *Нова турска вањска политика и питање Босне и Херцеговине*, „Политичке анализе“, бр 1. Загреб, фебруар 2010.
11. Калајић, Драгош; *Квази Арапи против Европљана*, „Дуга“, Београд, 5.-19. септембар 1987.
12. Лалић, Војислав: *Турска без Ататурка - потреси на Босфору*, „Филип Вишњић“, Београд, 1997.
13. Милошевић, Зоран: *Турска и неоосманизам*, Завод за уџбенике и наставна средства, Источно Сарајево, 2010.
14. Наградић, Слободан: *О исламизацији у Босни и Херцеговини данас*, изјава за „Вечерње новости“, Београд, август 2005. Прештампано

⁴¹ М. Екмечић, *Европа није чоколада већ војни блок*, оп. цит.

у књизи *Религија, црква и политика*, „ГрафоМарк“, Лакташи, 2007., стр. 137-145.

15. Нојман, Б. Ибер: *Употреба другог – „Исток“ у формирању европског идентитета*, „Службени гласник“, Београд, 2011.

16. *Сачувати мир у Босни - митови, изазови, шансе* (зборник радова), Чигоја штампа, Београд, 2011.

17. Сомун, Хајрудин: *Зашто је Турска (била) антисрпска*, „Дани“, бр. 681, Сарајево, 10. септембар 2010

18. Танасковић, Дарко: *Неоосманизам - повратак Турске на Балкан*, „Службени гласник“ и „Службени гласник Републике Српске“, Београд-Бања Лука, 1. издање, 2010., 2. издање 2011.

19. Танасковић, Дарко: *Треба бити опрезан према неоосманистичкој димензији Турске*, интервју дат Б. Митриновић, „Политика“, Београд, 1. јул 2011.

20. Танасковић, Дарко: *Вук олаку мења, али ћуд никада*; „Зелена трансверзала“ је плански направљена, интервју са Зораном Хр. Радисављевићем, „Нова Зора“, бр. 30 и 31, СПиКД „Просвјета“, Билећа-Ггацко, лето и јесен 2011.

21. Тодорова, Марија: *Имагинарни Балкан*, „Библиотека XX век“ и Књижара „Круг“, 2. издање, Београд, 2006.

22. Трифковић, Срђа: *Зелена трансверзала – геополитичка основа неоосманизма на европском југоистоку*, реферат на „округлом столу“ „Неоосманизам и Република Српска“, Бања Лука, 9. септембар 2010., а након тога објављен у септембарском броју београдског часописа „Геополитика“

23. Филандра, Шаћир: *Бошњачка политика у XX стољећу*, „Сејтарија“, Сарајево, 1998.

24. Хећимовић, Есад, *Шта Турска хоће на Балкану?*, „Дани“, Сарајево, 27. октобар 2009